

Механізми державної підтримки проблемних регіонів

Актуальність теми. Одним з головних інструментів згладжування диспропорцій розвитку регіонів є комплекс обґрунтованих заходів, які мають здійснюватися державою в контексті регіональної політики. Державна політика в сфері розвитку проблемних, і, зокрема, депресивних регіонів має бути спрямована на ліквідацію причин виникнення проблемності та депресивності й сприяння їх всебічного соціально-економічного розвитку. Однак, регіональна політика в Україні протягом всього існування незалежної держави мала ситуативний реактивний місцевий характер, тобто, була спрямована на усунення кризових явищ, які вже склалися в тому чи іншому окремому регіоні, без глибокого аналізу причин їх виникнення та розробки заходів запобігання у майбутньому.

Постановка мети. У зв'язку з вищевикладеним доцільним є дослідження досвіду економічно розвинених країн світу в сфері державної політики подолання диспропорцій розвитку регіонів.

Результати. Світова практика свідчить, що існує багато видів державної підтримки депресивних територій, класифікація котрих подана на рис.1. Згідно з класифікацією можна дати характеристику ряду видів державної підтримки депресивних територій, а саме:

1. Нормативно-законодавча та адміністративна державна підтримка. Її суть полягає в розробці спеціальної нормативно-законодавчої бази, основною метою якої є подолання проблемності та депресивності територій та стимулювання соціально-економічного розвитку.

В США в 50-60-х рр. XX ст. була розроблена і впроваджена система законів, що регулювала стимулювання економічної діяльності на депресивних територіях (Закон «Про громадські роботи та економічний розвиток» 1956 р., Закон «Про розвиток району Апалачів» 1956 р., Закон «Про міжурядове співробітництво» 1968 р. та ін.). Дана система визначала обсяги та види державної підтримки депресивних територій, програми стимулювання розвитку економіки проблемних регіонів, затверджувала розподіл повноважень між

федеральними, штатними та місцевими органами державної влади стосовно впливу на розвиток та оздоровлення депресивних територій.

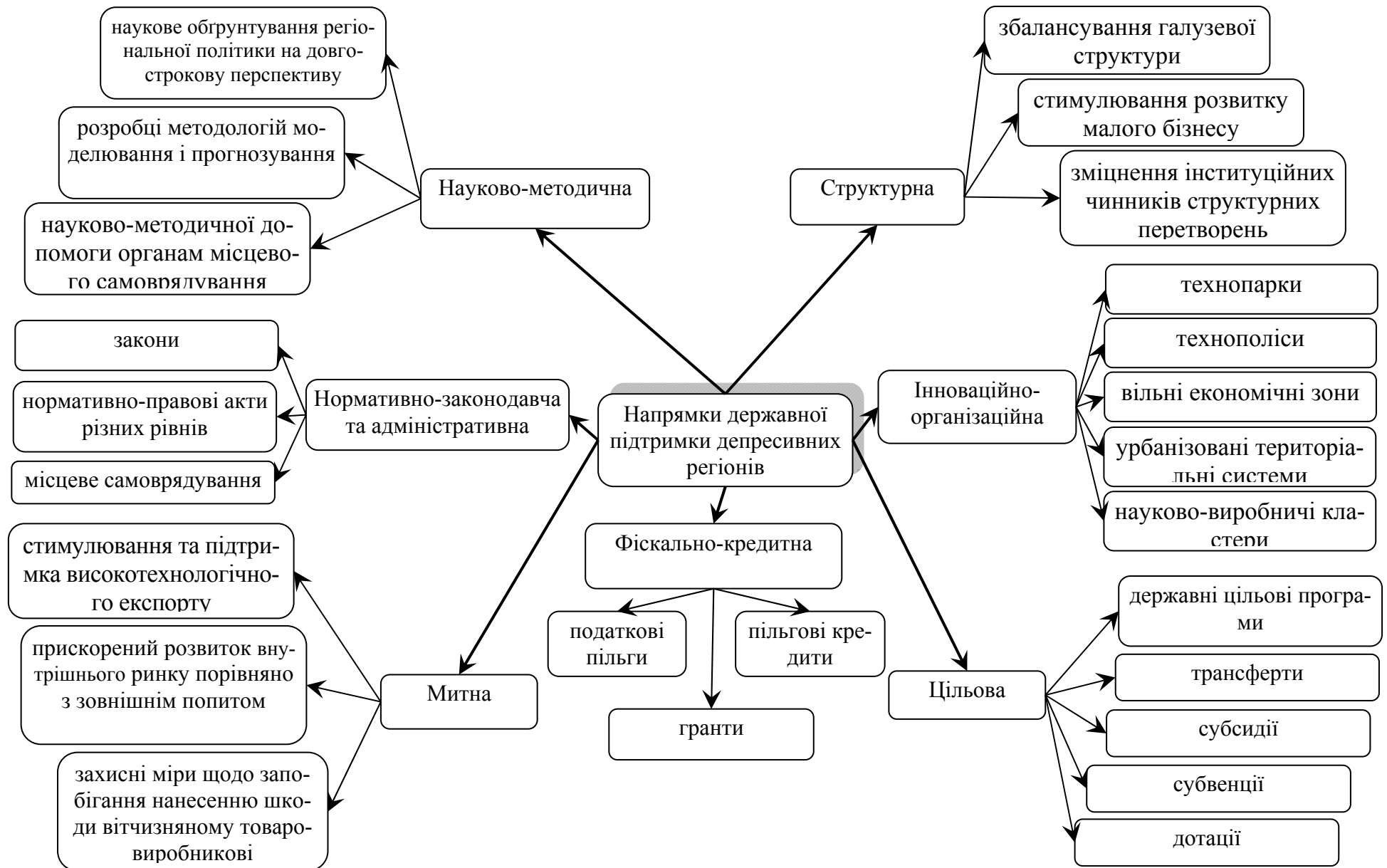
В ЄС, де нерівномірність регіонального розвитку залишається гострою проблемою, створена вагома нормативно-правова база підтримки депресивних територій. Законодавство ЄС спрямоване на зменшення розриву між соціально-економічними показниками розвитку різних країн та їх регіонів, насамперед підтримку та стимулюванню депресивних територій. Так, наприклад, Італія, не дивлячись, на загальну «індустріальну зрілість», характеризується значними регіональними диспропорціями. Країна складається з 20 регіонів, 95 провінцій та 8066 комун. Основна проблема Італії – відсталість Півдня, що зберігається.

Германія складається з 16 земель – суб'єктів федерації (5 з них – колишня ГДР), 426 округів, 16086 комун і 117 автономних міст. Аналіз регіонів показує, що вони економічно розвинені вкрай нерівномірно.

У Великобританії, на відміну від Італії та Германії, різниці в рівні економічного розвитку між макрорегіонами цієї країни не є настільки великими. Більш важливою проблемою є реструктуризація в старопромислових регіонах.

Нідерланди складаються з 12 провінцій і 633 муніципалітетів. Як, і багато інших країн, Нідерланди виокремлює нерівномірність регіонального економічного розвитку, пов'язана з наявністю над розвинених перенаселених територій, старопромислових районів і відсталих в економічному розвитку регіонів.

В Греції, до складу якої входять 359 округів і 5562 комун, велика кількість проблемних територій (гірських, острівних, прикордонних, периферійних), в яких спостерігається старіння населення та його відтік через велике безробіття серед молоді та які відрізняються низьким рівнем економічного розвитку, індустріалізації, а також слабкою інтенсифікацією сільського господарства, незначним ступенем урбанізації та низьким забезпеченням інфраструктурою [7, с. 112 – 113].

Враховуючи ці дисбаланси в країнах ЄС з 1988 року почали прийматися заходи щодо докорінної реформи регіональної політики. Відбувся повний перегляд складу та способів застосування засобів структурної політики, спрямованих на регіональний розвиток. Ще більшого реформування регіональна політика ЄС зазнала після підписання Маастрихтського договору, завдяки якому була розширена бюджетна база.

2. Цільова фінансова допомога. Реалізується у вигляді цільових програм, субсидій, субвенцій, трансфертів та дотацій широко використовується в практиці різних країн світу. Так в Німеччині інвестування галузей економіки у депресивних територіях заохочується за допомогою державних субсидій. В Японії для підтримки депресивних територій використовуються субсидії центрального уряду місцевій владі для побудови об'єктів інфраструктури. У Франції застосовуються бюджетні субсидії у вигляді премій промислового розвитку, премій промислової адаптації тощо.

3. Фіскально-кредитна підтримка. Базується на застосуванні низки економічних інструментів задля поліпшення стану депресивних територій. Наприклад в Японії використовують такі інструменти:

безпосередні стимули (податкові пільги і спеціальні норми амортизації) промисловим фірмам, що здійснюють інвестиції у депресивних територіях;
позики державних фінансових закладів і виплати процентів за позиками місцевих органів влади фінансування будівництва виробничої інфраструктури.

У Франції застосовуються: позики громадських фондів; податкові пільги (звільнення від плати за патент, прискорена амортизація).

У Великобританії впроваджені: гранти в розмірі щорічної ренти для приватних осіб, що орендують будівлі промислового (або комерційного) призначення в депресивних територіях, розмір цих фантів може бути збільшено в два рази; гранти (до 12% кредиту) на виплату відсотків за будь-якою позикою, що надана малим підприємствам.

В Канаді, Італії, Німеччині для стимулювання соціально-економічного розвитку депресивних територій використовується пільгове оподаткування. Так в Південній Італії (слаборозвинутому районі) підприємства звільняються

від податку на прибуток на 10 років. В Великобританії на аналогічний період підприємства звільняються від податків на майно та землю. В Канаді підприємства, що працюють на депресивних територіях, отримують знижку з податку на прибуток в розмірі 20-50% від витрат на обладнання та будівництво [8].

4. Інноваційно-організаційна державна допомога полягає у створенні нових форм організації та функціонування продуктивних сил задля активізації соціально-економічного розвитку. В цій сфері класичним є приклад Силіконової долини – регіону в штаті Каліфорнія (США), де сконцентровані високотехнологічні підприємства з виробництва комп'ютерів та програмного забезпечення, мобільного зв'язку та біотехнологій, а також крупні університети й наукові центри.

В Китаї створена економіко-технологічна промислова зона Тианьцзинь, поряд з якою існують три дрібніших промислових парки: хімічний індустріальний парк, індустріальний парк мікроелектроніки та науково-дослідницький парк Ят-Сен. В Тианьцзинь працюють підприємства із виробництва наукоємної продукції: електроніки та телекомунікації, біофармації, хімічного виробництва. Вони працюють на засадах випуску екологічно чистої продукції, енергозбереження, утилізації відходів.

В Туреччині з 1990 р. функціонує промислова зона Ізмір-Ататюрк, де працює 465 підприємств, з яких 365 належить до великих індустріальних. Це підприємства з машинобудування, легкої та харчової промисловості, металургії, хімічної промисловості, електроніки. Зона має свою електростанцію, підприємство з очищення стічних від, інформаційно-сервісний центр, інноваційний центр, виставковий центр, систему охорони здоров'я (аптеки, клініки, мікробіологічні лабораторії, станції швидкої допомоги), безкоштовний центр професійної освіти [9].

5. Структурна підтримка. Забезпечує депресивним територіям збалансований розвиток галузевої структури економіки, створення оптимальних пропорцій між сільським та промисловим виробництвом, галузями різних технологічних укладів. Поряд з існуючими в світі тенденціями до утворення транснаціональних корпорацій, особлива увага має приділятися розвитку малого підприємництва.

Так у Великобританії в кінці 1980-х років з метою інтенсифікації розвитку депресивних територій була прийнята програма розвитку малих фірм.

В США 99% приватних підприємств мають менше 500 найманих працівників, на малих підприємствах працює 52% трудових ресурсів (за даними Управління у справах малого бізнесу США). Стимулювання розвитку малого підприємництва в цій країні відбувається шляхом:

створення єдиного координаційного органу – Управління у справах малого бізнесу задля різноманітної допомоги малим підприємцям;

звільнення від деяких загальних федеральних правил ведення бізнесу, зокрема від правил охорони здоров'я та техніки безпеки;

фінансова допомога (35% від сум, асигнованих на видачу підрядів, відводиться малим підприємствам);

підтримка інвестиційних компаній, що вкладають у малий бізнес, створення фонду венчурного капіталу в розмірі 2 млрд. дол.;

гарантована фінансова допомога малим підприємцям в разі стихійних лих, надзвичайних ситуацій.

6. Науково-методична підтримка. Реалізується в науковому обґрунтуванні регіональної інноваційної, промислової, соціальної політики на довгострокову перспективу; розробці методологій моделювання і прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів на основі міжгалузевого балансу за системою національних рахунків; визначеній пріоритетної сфери господарювання за критеріями соціально-економічної ефективності; надання науково-методичної допомоги органам місцевого самоврядування, налагодження системи навчання їх працівників, поліпшення системи інформаційного забезпечення.

7. Митна допомога. Передбачає створення умов для активізації зовнішньоекономічної діяльності на депресивних територіях. Проте її головної метою є знаходження оптимальних шляхів та методів інтеграції економічної системи депресивної території у економічну систему країни та в світову систему. Особливо актуальною ця проблема є для депресивних прикордонних територій.

Цікавим в цій сфері є досвід Російської Федерації (РФ). Політика

регіонального розвитку РФ спрямована на захист вітчизняного товаровиробника. Відхилення від політики вільної торгівлі аргументується тим, що митні тарифи завжди вигідні товаровиробникові, що конкурує з імпортером, навіть якщо сукупне благополуччя нації при цьому знижується. Задля захисту вітчизняних товаровиробників в РФ використовують тарифні та нетарифні методи.

До тарифних методів належать:

спеціальні мита – захисна міра, якщо товари ввозяться на території в кількості та на умовах, що наносять шкоду вітчизняному товаровиробникові;

антидемпінгові мита – у випадках завезення на територію товарів за більш низькими цінами, ніж їх нормальна ціна на момент ввезення;

компенсаційні мита – при ввозі на територію товарів, виробництво чи ввезення яких субсидіювалося, якщо таке ввезення шкодить вітчизняному товаровиробникові.

До нетарифних методів належать:

бар'єри економічного характеру (податок з обігу, ковзаючі компенсаційні збори, гербові, консульські збори тощо);

бар'єри адміністративного характеру (квоти, спеціальні технічні вимоги, встановлення монопольного державного каналу для імпорту).

Всі наведені види обмежень застосовуються також в США.

У літературі виділяють кілька етапів розвитку регіонального управління в західних країнах, які наведені в табл. 1 [4, с. 48-54; 64, с. 53-116].

В Європі з другої половини 20 століття з метою допомоги найбільш відсталим (депресивним) регіонам розпочався процес формування та реалізації регіональної політики саме Європейського Співтовариства.

Таблиця 1

Етапи розвитку регіональної політики в західних країнах

<p>Початковий етап 30-і рр. XX в.</p>	<p>Руйнівна криза 1929-1933 рр. довела важливість і необхідність вивчення проблем регіонального розвитку економіки. Програми з розвитку регіонів одержали найбільше поширення у Великобританії й США. Наприклад, у Великобританії в 1933 році для проведення антикризової політики держави були виділені «спеціальні райони», тому що спад виробництва спостерігався в області традиційних галузей промисловості й у деяких аграрних районах.</p>
---------------------------------------	---

Продовження таблиці 1

Другий етап 40 - 50-і рр.	Даний період характеризується також спадом виробництва, в основному в традиційних галузях промисловості, що з'явилося наслідком післявоєнної економічної кризи. Наслідку цієї кризи найбільшою мірою виявилися в країнах Західної Європи (Нова Англія, Ельзас, Лотарингія, Північні райони Франції й ін.). Однак спад виробництва спостерігався в деяких штатах у США, що підштовхнуло уряд до активного освоєння слаборозвинених районів: Аляски, північних районів Скандинавії й Канади.
Третій етап 60 - 70-і рр.	В цей період була визнана ефективність формування системи регіональної політики, що одержала своє поширення в розвинених країнах Заходу.
Четвертий етап середина 70-х рр. – 1993 р.	Після кризи 1974 р. на перший план виходять цілі, що носять макроекономічний характер, ніж регіональний. Іншими словами, програми регіонального розвитку відходять на другий план. В 1993 р. були підписані Маастрихтські угоди, що дало основу для здійснення нової «наднаціональної» регіональної політики в рамках ЄС.
П'ятий етап: 1993 р. - по теперішній час.	Після підписання Маастрихтських угод відбувається активний розвиток інтеграційних процесів (в основному на території ЄС), що характеризує перетворення «Європи національних держав» в «Європу регіонів».

Розвиток регіональної політики ЄС можна характеризувати наступними подіями [6, с. 13-46]:

1. В 1958 р. для виконання одного з положень Римського договору про гармонізацію і зниження розходжень у розвитку регіонів були створені два галузевих фонди: Європейський соціальний фонд і Європейський фонд аграрної допомоги й гарантій.

2. В 1975 р. був створений один з основних інструментів регіональної політики – Європейський фонд регіонального розвитку, що займається розподілом внесків членів ЄС у загальний бюджет між проектами, реалізованими в найбільш відсталіх регіонах.

3. Маастрихтський договір 1992 р. задекларував політику вирівнювання стану регіонів у країнах ЄС як один з головних пріоритетів Європейського Союзу поряд із загальним ринком і Валютним союзом. З 1994 по 1999 р. більше 200 млрд. ЕКЮ (одна третина бюджету ЄС) було спрямовано на реалізацію цієї політики. Крім того, у цей період були остаточно сформовані фінансові інструменти для політики регіонів, які містили в собі структурні фонди та спеціалізовані програми (ISPA, SAPARD, PHARE та інші).

4. З 1994 р. активна участь у формуванні політики на європейському рівні приймає спеціально створений орган ЄС – Комітет регіонів (Committee

of Regions, COR), куди входять представники всіх регіонів Європи. Комітет є дорадчим органом, що бере участь у процесі прийняття рішень у різних областях: економічна і соціальна взаємодія, транс'європейські інфраструктурні мережі, охорона здоров'я, освіта, культура, соціальна політика і політика зайнятості, професійний тренінг, охорона навколишнього середовища, транспорт.

Таким чином поступово реалізувалася трансформація концепції Європи націй у Європу регіонів. Одним з наслідків такої трансформації є підвищення конкурентоздатності регіонів світу за рахунок створення єдиного ринку із загальними «правилами гри», на якому регіони можуть розглядатися як самостійні гравці.

Незважаючи на різницю в особливостях розвитку країн ЄС, обраною ними структуру управління територіями фокусом регіональної політики є створення передумов рівномірного, збалансованого розвитку регіонів за рахунок мінімізації впливу деструктивних факторів.

Здійснення необхідних заходів та забезпечення виконання завдань регіональної політики базується на низці інструментів, які мають різне значення для різних країн. З погляду історичного розвитку виділяють п'ять класів інструментів [5, с. 232-262; 49, с. 357-360]: засоби, що спрямовані на стримування розміщення нових підприємств у перенаселених регіонах; просторовий розподіл діяльності держави в області економічного розвитку; стимулювання діяльності компаній шляхом фінансової підтримки; формування інфраструктури; «м'які» заходи щодо стимулювання розвитку.

За останні десятиліття роль економічної діяльності держави як інструмент регіональної політики істотно знизилася. Приватизація виробництва позбавила уряд можливості впливати шляхом прийняття рішень про інвестиції в зазначені виробництва. Тому у цей час більшість країн-членів ЄС як інструменти регіональної політики використовують три останні групи.

Так, фінансове стимулювання передбачає дотації на певні суми інвестицій, кредити, субсидії у зв'язку зі створенням робочих місць та інше. Дані методи покликані зацікавити фірми розташовувати виробництво або інвестувати кошти в проблемні регіони. Ці інструменти знаходять широке

застосування практично у всіх країнах ЄС. До «м'яких» елементів інфраструктури відносяться підтримка інформаційних мереж, консалтингова діяльність, наукові дослідження і т.п.

В «інтегрованих» країнах набір політичних інструментів істотно ширше. Такий широкий підхід відбиває більшу глибину регіональних проблем. Для стимулювання розвитку регіональної політики створені фонди: Структурні Фонди та Інтеграційний. Структурні фонди займаються питаннями, які виходять за рамки інвестування у виробництво, а саме надання підтримки в розвитку інфраструктури й створення сприятливого середовища для ефективного розвитку бізнесу. Інтеграційний Фонд займається великими проектами відносно розвитку інфраструктури, які перебувають в прямому зв'язку із транспортом і навколишнім середовищем.

Базовим нормативно-правовим документом України, який формував стратегічні завдання та напрямки підтримки держави депресивних регіонів протягом 2006-2015 рр. є Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». [1]

Результати реалізації Стратегії визначаються шляхом проведення моніторингу виконання угод щодо регіонального розвитку, програм подолання депресивності окремих територій, інших заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

В даній Постанові КМУ було визначено основні складові механізму реалізації стратегії розвитку депресивних регіонів, які представлено на рис. 2.

Однією з цих складових є саме фінансове забезпечення, яке згідно з даною Постановою полягає у підтримці регіонів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел. Стосовно останнього, то економічна криза 2008 та 2009 років, політична нестабільність та небажання іноземних інвесторів залучати кошти до української економіки роблять інші джерела фінансування майже закритими в контексті підтримки депресивних регіонів.

Фінансування ж за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів відбувається лише за трьома напрямками:

- бюджетні програми підтримки регіонального розвитку;
- субвенції на виконання інвестиційних проектів;

кошти державного бюджету, що виділяються головним розпорядником цих коштів виконавцям заходів.

Однак у той же час, практика свідчить про складну процедуру реалізації державних цільових програм та інноваційних проектів, а також про їх нерівномірність через відсутність чіткого, адаптованого під сучасні реалії визначення критеріїв віднесення до депресивних територій, що в свою чергу і є однією з причин поглиблення соціально-економічного дисбалансу розвитку регіонів. Окрім того, згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» на фінансування усіх програм подолання депресивності територій протягом одного року в державному бюджеті передбачена лише сума 0,2% дохідної частини державного бюджету.

У той же час слід зазначити, що практично не врахованим напрямком фінансового забезпечення розвитку депресивних регіонів є фіскальна політика, яка через систему певних заходів (використання спрощеної системи оподаткування, зменшення ставок або тимчасова відмова від стягнення певних загальнодержавних та місцевих податків та зборів) може сприяти формуванню сприятливого податкового клімату як для окремих галузей та сфер діяльності так і для регіону в цілому. У зв'язку з цим напрямком податкового регулювання та стимулювання розвитку депресивних територій є пріоритетним у подальших дослідженнях і потребує більш детального вивчення та аналізу. Отже, зрозуміло, що Україні потрібна нова державна регіональна політика, що має базуватися на нових інноваційних і водночас перевірених в розвинених ринкових державах інструментах її проведення.

Проект Концепції державної регіональної політики [3] має стати базовим концептуальним документом, у якому формулюється політика держави щодо реагування на зовнішні та внутрішні виклики, які постали перед Україною та її регіонами.

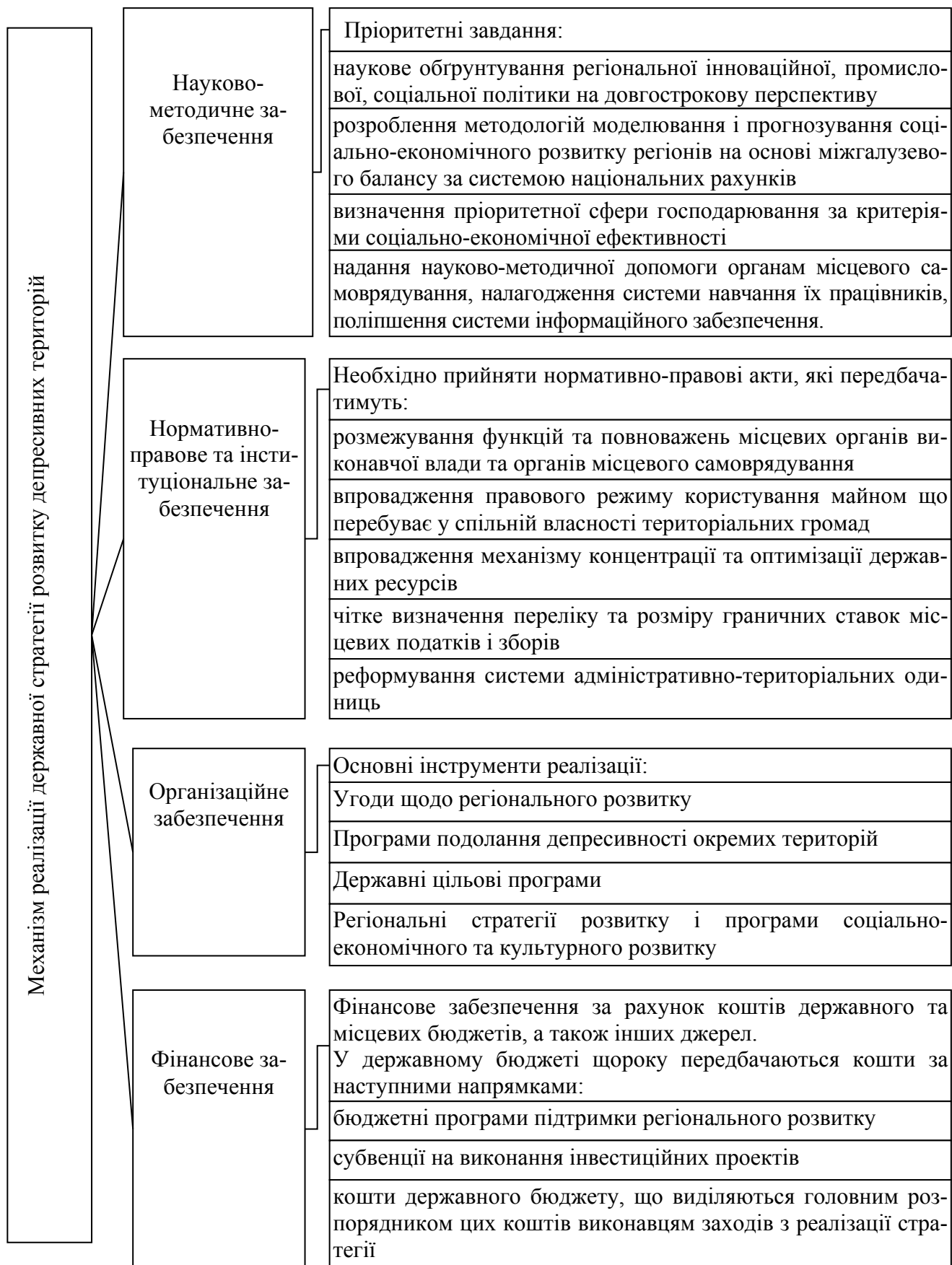

Рис. 2. Складові механізму державного стимулювання розвитку депресивних територій

Концепція містить:
формалізацію викликів, що стоять перед державою;
актуалізацію термінології для цілей сучасної державної регіональної політики;

визначення мети та принципів;
міжнародні аспекти реалізації;
напрями та пріоритети;
засади територіальної організації публічної влади;
запровадження нових інструментів реалізації державної регіональної політики у сферах фінансово-економічного забезпечення, підвищення конкурентоспроможності територій, інноваційного розвитку, інституційного забезпечення, інтеграції регіонів та партнерства;

принципи моніторингу регіонального розвитку та розробки на основ результатів моніторингу заходів державного реагування.

Особливістю Концепції державної регіональної політики є новий алгоритм розроблення політики: аналіз викликів – ідентифікація проблем визначення пріоритетів – вироблення інструментів політики – розроблення стратегій, програм, проектів, заходів – втілення їх на рівні держави та регіонів – моніторинг виконання заходів, одержання результатів та досягнення впливу – розроблення на цій основі державного реагування – впровадження заходів державного реагування.

У новій Концепції по-новому ідентифіковано головну мету державної регіональної політики: забезпечення високого рівня якості життя людини не залежно від місця її проживання через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоздатності регіонів та територіальних громад.

Для реалізації Концепції державної регіональної політики (КДРП) був прийнятий Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [2].

Згідно з Проектом Проект Закону України «Про засади державної

регіональної політики» державна регіональна політики – це система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей її регіонів, їх етнічної і культурної своєрідності.

Її метою є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

В проекті визначено принципи, суб'єкти та об'єкти, документи, що визначають, повноваження суб'єктів, центральних та місцевих органів влади, механізми та джерела фінансового забезпечення та моніторинг реалізації державної регіональної політики.

Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [10-21].

Тому сьогодні в Україні відбувається процес подальшого удосконалення нормативно-правового забезпечення ефективними механізмами реалізації регіональної політики та моніторингу регіонального розвитку.

Підсумовуючи наведене, можна сказати, що в різних країнах світу набули переважного використання різні види державної підтримки депресивних територій. Проте досвід економічно розвинених країн свідчить, що тільки комплексне використання різних видів державної підтримки дозволяє отримати синергетичний ефект від їх дії та нівелювати негативні чинники проблемності та депресивності й стимулювати соціально-економічний розвиток депресивних територій. В Україні є умови для застосування всіх видів державної підтримки, проте актуальною проблемою є

пошук їх оптимального поєднання в кожному випадку для кожної конкретної проблемної, і, зокрема, депресивної території.

Базовим напрямком державної підтримки проблемних, і, зокрема, депресивних регіонів є розробка та впровадження в практику нормативно-законодавчої бази, яка б могла створити передумови для подальшого здійснення всебічної політики (економічної, фінансової, науково-методичної, адміністративної, інноваційної, інтеграційної тощо) держави з метою згладжування диспропорцій розвитку регіонів України.

У цих умовах особливої актуальності набуває впровадження ефективної системи державної підтримки та стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів, в першу чергу за рахунок: розробки та реалізації державних цільових програм і обґрунтованого методичного забезпечення побудови системи моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів; розробки методичних підходів до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів України і діагностики причин виникнення проблем розвитку; запровадження методичного підходу до ідентифікації проблемних регіонів країни на основі визначення рівнів їх соціально-економічного розвитку.

Література

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р., №2850-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005, №51. – Ст.548.
2. Проект Закону України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dbn.at.ua/publ/3-1-0>
3. Проект Концепції державної регіональної політики [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.adm.gov.te.ua/files/toda_p51_Proekt%20konsepsiiregion%20politikı.doc
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
5. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд. – М.: Прогресс, 1982. – 399 с.

6. Cini M. European Union politics / M. Cini - Oxford University Press, 2007 - 496 p.
7. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов: Монография. – Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 428 с.
8. Шевчук Я. В. Депресивні територіальні суспільні системи : критерії визначення та напрямки санації / Я. В. Шевчук. – Львів, 2008. – 133 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
9. Інновації: проблеми науки та практики Монографія. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2007. – 208 с.
10. Кизим Н.А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки: монографія / Н.А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.
11. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.
12. Клебанова Т.С. Дифференциация регионов Украины по уровню социально-экономического развития / Т.С. Клебанова, Т.Н. Трунова // Экономика розвитку. – 2009. - №1(49).- С. 5-9 1.17
13. Раевнева Е.В. Статистический анализ неравномерности развития регионов Украины / Е.В. Раевнева, О.А. Гейман, А.Ю Бобкова // Бизнес Информ. – 2009. – №4 (2). – С. 125-129.
14. Данилишин Б.М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины / Б.М. Данилишин // Экономика Украины. – 2005. - №12. – С. 89-90.
15. Жук В. Підвищення ефективності реалізації угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та обласними радами / Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/September09/18.htm>

16. Мельник Ю.М. Проблеми формування регіональних стратегій в контексті сталого розвитку / Ю.М. Мельник // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2008. – №1. – С. 159-165.

17. Моніторинг та оцінювання програм регіонального розвитку / М. Лендвел, Б. Винницький, Ю. Ратейчак, І. Санжаровський; За ред. І. Санжаровського, Ю. Полянського. – К.: К.І.С., 2007. – 218 с.

18. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / за ред. О.С. Власюка. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

19. Хаджинов І. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку депресивних територій [електронний ресурс] // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: Вега-Принт, 2009. – 352 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Traeiv/2009/40.pdf

20. Налогово-бюджетные аспекты регионального развития: Монография: Иванов Ю. Б., Майбуров И. А., Иванова О. Ю. и др., под общ. ред. Ю. Б. Иванова. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2013. – 344 с.

21. Полякова О. Ю., Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів - Бізнес Інформ. - 2014. - № 6. – С.52-57.